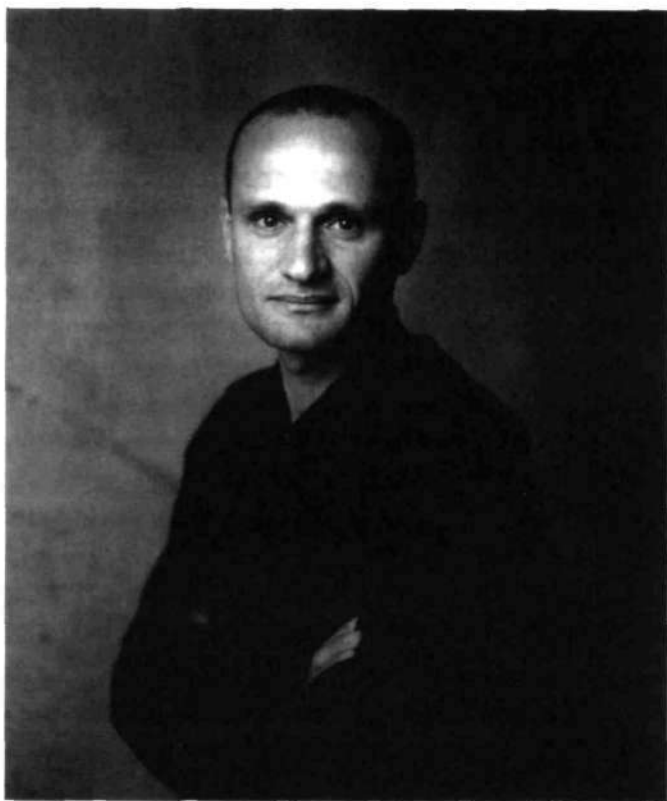

Dušan Šarotar

Vladimira Rejc z Dušanom Šarotarjem

Rejc: Imate občutek, da pripadate določeni generaciji?

Šarotar: Dolgo, mogoče celo predolgo, sem živel in se tudi polnil z občutkom, da sem s svojimi mislimi, pogledi, sanjarjenji sam, brez generacije. Namreč še danes sem globoko prepričan, da je pisateljeva edina resnična generacija predvsem njegov notranji svet, tisto, čemur rad pravim tudi duša, vest, pa tudi spomin. V to verjamem še zdaj, čeprav človek z leti spozna, da nikoli na tem svetu ni zares sam, hvalabogu, bi lahko mirne duše dodal.

In če danes rečem, da čutim, da nisem sam, potem pri tem mislim predvsem to, da sem imel srečo, da sem srečal najprej knjige, potem pa tudi nekaj izjemnih ljudi, zdaj resničnih prijateljev, kar me oboje izjemno bogati in hkrati v ničemer ne razoseblja. Tako dojeta generacija namreč nima nič skupnega s kolektivizmom, ambicioznostjo ali namišljeno močjo, marveč je neka čudno lepa in nikoli do konca doumljiva zaveza, ki brez predsodkov, strahov, interesov in seveda predvsem onkraj človeških let zbližuje in odpira pokrajine, ki so edino v nas, in ki bi v vsaki drugi legi ostale za vedno nedostopne.

Rejc: S kakšnimi občutki vas navdaja globalizacija? Ali je zaton malih jezikov, kakršen je slovenščina, neizogiben in bodo naši vnuki, morda že naši otroci, brali in pisali predvsem v popačeni mednarodni angleščini, nekakšni latinščini novega tisočletja?

Šarotar: Prihajam iz mejne, robne, da ne rečem obrobne pokrajine, kjer je občutljivost za jezik in posledično tudi za njegov obstoj, še posebej poudarjena. Čeprav ne bi bil rad patetičen, še najmanj pridigarski, pa se v meni že nekaj časa razrašča občutek, da se je tukaj v večini zaležala čudna brezbržnost, kot da bi bil jezik nekaj samoumevnega in za večno danega, ali še radikalneje rečeno, kot da bi bil jezik nekaj zamenljivega in začasnega.

Najlažje bi odgovoril z meni najbližjo izkušnjo, ki mi že nekaj časa služi kot velika metafora o malem jeziku, s porabsko izkušnjo namreč. Prav v očeh manjšinskih, resnično ogroženih jezikov, je namreč moč videti vso bolečino in tudi lepoto vsakega jezika. Naj ponazorim, v Porabju danes živi samo še nekaj tisoč ljudi, ki govorijo slovensko. Kljub volji, naporom in tudi svojevrstni trdoživosti ljudi, ki so čutili potrebo, da govorijo v svojem jeziku, ki je bil dobesedno pol stoletja povsem odrezan od matice in hkrati

odrinjen v mrtvi kot madžarske države, kar je seveda pustilo globoke sledi tako na ljudeh kot v jeziku, pa se, presenetljivo, ljudje še vedno trudijo, da bi govorili in predvsem tudi pisali v slovenščini. Tako smo danes žive priče, kljub vsem težavam in povsem razumljivim omejitvam, ponovnemu vzniku in pravemu zagonu književnega in s tem kulturnega preporoda med tem delom slovenskega prebivalstva.

Ne vem drugače, kot da se preprosto čudim in da se zgolj vprašam: zakaj?

Rejc: Pravite, da izhajate iz tišine.

Šarotar: Tišina je zame predvsem metafora za notranji svet, za tisti nevidni del sveta, ki živi samo v nas. Tišino tako razumem tudi kot sanje, podobe, predvsem pa kot spomin, torej tisto, kar me povezuje s svetom, ki ni samo od včeraj in za katerega si vsi želimo, da ne bi z nami tudi umrl. Pri tem mislim tiste vrste spomin, ki je na sledi brazčasju, podobi, ki je prekravljena s sentimenti, s pristnimi in vznemirljivimi občutki. Vse to smo hodci iskali v pozabljenem občutku za veter, ki brezupno išče duše, da bi v njih znova zazvenel.

Kar je bilo na tem imaginarnem potovanju res pretresljivo in hkrati razveseljivo, pa je prav to naše umetniško poročilo, v katerem smo se vsak po svoje približali predvsem sebi, svoji tišini. Popisali, preigrali in upodobili smo svoje duše. Iz nečesa tako staromodnega, kot je hoja v tišini skozi ravnico, je nastalo nekaj, v čemer smo se prepoznali, in po prvih naklonjenih odzivih sodeč, se v tem prepoznajo tudi drugi. To je več, kot smo skromno pričakovali. Morebiti se je tam, globoko, kjer zmanjkuje kisika, nekaj zganilo. Profesor Smej je znal praviti, da se je vedno vznemirljivo dotikati podob kolektivnega nezavednega, a tudi nevarno.

Če poskušam strniti misel, bi rekel, da je tišina tisto, od koder prihajamo in kamor se počasi vračamo. Tišina je temelj, na katerega je položen svet. In ta temelj ni nekaj povsem imaginarnega, zgolj domišljjskega, so namreč trenutki, ko je ta temelj mogoče povsem določno čutiti, tudi slišati, tam namreč vznikajo besede, tudi glasba s svojimi premolki.

Rejc: Nekaj tega ste poskušali ujeti v monografiji *Občutek za veter*, ki ste jo podpisali s Ferijem Lainščkom. Pa vendar se ne da skriti, da je to predvsem knjiga o pokrajini, prostoru, namreč že na prvi pogled je videti, da knjiga prihaja s panonskih ravníc.

Šarotar: Prostor, atmosfera, sta zame ključna. Velikokrat imam občutek, da je čas zgolj predpostavka, tudi iluzija. Če obstaja nekje še kakšen drugi,

vzporeden, brezčasen svet, potem je tam zagotovo tudi prostor, ki bi ga lahko opisal kot notranji svet, kakršen se mi razpira v pisanju. Ta nevidna notranja pokrajina, ki je bila položena v nas, ali pa mi vanjo, pa je zagotovo nekaj večnega, o tem lahko zdaj skoraj že z gotovostjo govorim. Nekaj tega smo poskušali ujeti tudi v *Občutku za veter*. Le-ta ima namreč več plasti, sestavljen je iz različnih duhovnih leg, opazovati in slediti mu je moč na več načinov. Če nekoliko poenostavim, prvo, kar se nas dotakne, je pogled, potem jezik. To velja še posebej, ko vstopamo v svet, ki ga ne poznamo ali o njem vemo le tisto, kar smo prebrali ali videli v turističnem vodniku. Mi smo na naši poti vse to pustili namerno ob strani, dobesedno šli smo čez reko in se prepustili občutku za veter. Ob tem se takoj pokaže, koliko odprtosti, senzibilnosti, iskrenosti in domišljije je v človeku.

Jože Suhadolnik, ki je knjigi s svojimi fotografijami vtisnil prepoznavnost, to globoko, bolečo in očitno razliko, je bil na brodu, s katerim smo prestopili tisto črno reko, ki več ne poplavlja, tako rekoč prvič. A njegovo poročilo je zagotovo avtentično. Njegove črno-bele podobe, na katerih se horizonti stikajo z nebom in na katerih so edine vertikalne križi, visoki topoli, obcestna znamenja in oblaki na sivem nebu, na drugi strani pa popolnoma zaprti, zamolkli prostori pozabljenih gostiln, kjer točaji dolivajo v kozarce praznino, vse to nosi pečat, ki se le redko odtisne na film.

Rejc: Tukaj je še glasba, kakšna neki, če ne ciganska, je zapisal pesnik Kajetan Kovič v svojem uvodu k *Občutku za veter*.

Šarotar: Seveda ciganska, kakšna neki pa. To je melos, ki je zaznamoval to rečno, ravninsko pokrajino in predvsem duše v njej. Toda če pogledamo nekoliko širše, je na tej muziki še nekaj več, nekaj, kar v njej odzvanja, poje, ni samo folklorna značilnost Prekmurja, to je tako rekoč ta velika panonska muzika. Glasba, ki jo igrajo in dobro poznajo vsa ljudstva, ki živijo v tem neskončnem in globokem panonskem bazenu. Tukaj so nekoč godle številne stalne in potujoče bande, tako ciganske kot tudi bele, neciganske. Violine, cimbele, bas, vse, kar ima strune, dolge žice, tako kot so dolge brazde zemlje, pa tudi boben, trobenta, vse, kar lahko odmeva, tolče do neba, ki je tukaj vedno nizko in globoko. To je ta muzika, ki nas spravlja v žalost, melanholijo, pa tudi v vznesenost, ekstatičnost. Premene, menjave razpoloženja so tukaj hipne, tako kot je tukaj človek majhen, skromen in neznaten, ko se sklanja k zemlji, je ta isti človek že tudi visoko pod nebom. Ko se pokrijem s klobukom, se že dotikam neba, in obratno. Nebo in zemlja, življenje in smrt se tukaj hitro staknejo.

Rejc: Vendar na fotografijah vidimo, da zgoščenke, ki je priložena h knjigi, niste posneli s ciganskimi muzikanti.

Šarotar: Ne, tudi glasbo je moral ustvariti nekdo, ki ni od tukaj. Tako Jože Suhadolnik, fotograf, kot Marko Grobler, komponist, prihajata od drugod, Jože iz Ljubljane, Marko je Mariborčan. Pomembno je le, da se ju je svet, v katerega smo ju povabili, dotaknil. Dotaknil točno tam, kjer se dotika samo njiju. *Občutek za veter* ni etnološka raziskava, niti ni folklorna ali turistična propaganda, to je predvsem iskanje samega sebe, prisluškovanje notranjemu glasu, ki pa je v tej prostrani, brezčasni in globoki pokrajini, neskončno okrepljen. Seveda smo se potepali po zakotnih in od boga pozabljenih krajih, ki jih je tukaj še vedno veliko, se srečevali s pravimi cigani, kot jim pravite, z njimi igrali, peli in plesali. Toda na koncu je moral vsak opraviti svoje.

Rejc: Je to avtentično glasbo, to veliko panonsko muziko, kot jo imenujete, še moč kje slišati, ali bo preživela zgolj s tovrstnimi projekti, morebiti tudi kot popularna etnoglasba.

Šarotar: Iskreno rečeno, glasbo še vedno delajo glasbeniki, in od njihove izvirnosti, virtuoznosti, znanja in tudi srca je odvisno, kakšna bo. Tudi nekoč so bili nosilci te glasbe muzikanti sami, ali se danes k tej glasbi še vedno vežejo podobe mož, ki gredo z inštrumenti na ramah po prašni cesti, ali jih vidimo v kotu katere od pozabljenih gostiln, kjer špilajo za špricer ali dva, ali pa vidimo v tej glasbi tudi potencial, da nagovori sodobnega poslušalca, je že nekaj drugega. Prepričan sem, da vrhunski glasbeniki, ki se navdihujejo ob teh podobah in sentimentih, poleg tega pa še odlična besedila, ki so ves čas v bližini poezije, lahko še kako vžgejo, razvnamejo ali pomirijo in zasanjajo marsikaterega poslušalca tudi danes. Nekaj tega se trenutno dogaja v Prekmurju, prepričan sem, da tudi drugod po svetu. Pojavlja se namreč vedno več dobrih zasedb, priče smo pravemu preporodu panonske muzike. Mnogi seveda ostanejo na ravni gostilniške muzike, vendar jih je nekaj med njimi takih, ki igrajo na zavidljivi ravni. Skupina *Občutek za veter*, ki je nastala ob tem našem projektu, je tako že neki možen model za prihodnjo panonsko glasbo. Recept komponista Marka Groblerja je bil preprost: zbrati odlično in instrumentalno raznovrstno zasedbo in ji ponuditi najboljša besedila, v tem primeru Lainščkova, ki že v sebi nosijo vso razsežnost in melodičnost Panonije.

Rejc: Dotaknimo se še konkretno vaših besedil. Do sedaj smo vas poznali predvsem kot pisatelja, prozaista. Vaše pisanje se je sicer vedno približevalo

ali nezavedno naslanjalo na poezijo, pa vendar, *Občutek za veter* je vaša prva knjiga pesmi.

Šarotar: Res je. Do pisanja poezije sem vedno čutil resno spoštovanje. Seveda še sedaj nisem povsem prepričan, ali je to poezija ali še vedno samo proza, morebiti je nekaj, kar je stopilo na nevaren rob med enim in drugim. To je tisti rob, ko forma nagovarja vsebino. Zame je bilo prvo vprašanje, kako bi ubesedil tišino. Dolgo sem iskal ustrezne besede, jezik, skozi katerega bi začutil ravnico in dotik oddaljenega vetra. Spregovoriti sem moral v jeziku, ki mi je najbliže. Tudi po melodiji. Kmalu sem se zavedal, da je najtežje pisati o stvareh, s katerimi živimo že od rojstva. O podobah, ki se gibljejo med realističnim opisom in pesniško podobo. Pričel sem zlagoma, počasi. Od prvega stavka, ki zdaj stoji samostojno na svoji strani. Ostane nam samo še čudenje, da so še sape, ki nam dajo dihati. Na začetku je bilo zame vedno čudenje.

Potem so se odpirali podobe, spomini, pejsaži, vendar takrat sem že osvojil formo, zmoget sem se omejiti, se odreči prozni gostobesednosti in se osredotočiti na sentiment, slediti pozabljenemu občutku. Šele zdaj, ko so te moje pesmi, če jih upamo tako imenovati, natisnjene v knjigi, jih vidim in razumem kot nekaj posrečenega, po svoje logičnega. Miha Grobler, oblikovalec knjige, jih je namreč postavil točno tako, kot edino lahko stojijo. Namreč, besedila je postavil na spodnji rob strani ter široko, od levega do desnega roba. Tako je nad besedili ostalo ogromno zamolkle, visoke beline. Le neke spodaj je čutiti besede, ki se počasi dvigajo proti nebu. Vendar prav v tem detajlu se skriva prava in premišljena poteza! Mi še vedno beremo od zgoraj navzdol, tam spodaj pa ostaja samo še tanek bel rob, morebiti številka in nič več. Tudi oblikovanje je lahko pomenljivo.

Rejc: Večkrat ste že rekli, da pišete na morju, je bilo tudi tokrat tako, tematika je glede na vaše prejšnje knjige povsem druga. Morje, ki je veljalo za vaš zaščitni znak, se je tokrat umaknilo zemlji.

Šarotar: *Občutek za veter* sem pisal na našem otoku, tako kot velik del vsega doslej. Vse je bilo na videz kot vedno, s to drobno in bolečo razliko, da sem se tokrat preselil iz enega opuščene notranjega dvorišča na drugo, sosednje. Tudi tukaj še vztraja stara trta in daje tanko senco, tudi sem nihče več ne prihaja. Toda na drugi strani visokega zidu, kjer sem pisal doslej, v senci trte in košatega limonovca, je nekdo umrl. In pisatelj je šel po mir, tišino in navdih drugim. To nezadržno izginjanje, presihanje človeške dobrote in lepote, ki vdira in ruši iluzije o navideznem miru, v katerem ni prostora za

bolečino in smrt, sem popisal v svojem *Morskem pokopališču* in ga prvič vstavil v knjigo *Mrtvi kot. Morsko pokopališče* je knjiga slovesa ter hkrati edina odprta in nedokončana knjiga. Tudi jaz se selim, skozi zapuščene hiše pod vrhom otoka, predvsem pa skozi knjige, to je ta sled, ta umetnikova iluzija, ki jo pušča za sabo.

Prva pisateljska izkušnja je bila zame spoznanje in doživetje morja z vso njegovo skrivnostno raznolikostjo in energijo. Morje je bilo zame globoka metafora za vse presežno, nedoumljivo, za tisto, kar nas neskončno presega. Hkrati pa so morje, otoki, ciprese in ribiči prav tako prispodoba za naravo, dušo in vse tisto, tukajšnje zemeljsko. Pri pisanju svoje prve knjige *Potapljanje na dah* sem doživljal to skrivnostno pokrajino v tišini, zbranosti, samoti, skromnosti. To je bila moja edina velika pisateljska šola. Zaznal sem razliko med doživljanjem morja poleti in pozimi. Tam se namreč vse dvakrat upočasni. Prvič v visokem in vročem poletju. Drugič pozimi v mrazu in vetru. To je čar zgodbe. Ljubezen, toplina, sovraštvo, hlad, malodušje – vse je v enem, v valovanju brezčasia.

V *Mrtvem kotu* sem se začel približevati ravnici, imaginarnemu domu, proti tistemu, kar me je najgloblje zaznamovalo. Vedno bom le šepetal, kot ravnina, ki ni ne morje ne zemlja in ki raste v meni. V teh besedah je ujet ves paradoks mojega doživljanja. Zame so knjige kot zemljevidi, seizmografi notranjih premikov. To velja tako za prozo kot za poezijo. To je najgloblje zapisani čas, v katerem je knjiga nastala. In če naj knjiga preživi svoj čas, mora biti pristna.

Rejc: Že na platnicah *Mrtvega kota* je izpostavljena beseda pristnost, kaj menite s tem?

Šarotar: Avtentični, pristni sentimente me spominjajo na ravnino, ki je zdaj postala ravnica. V zgodovini in tudi osebni biografiji je vse logično le za nazaj. Šele ko je nekaj dovršeno, končano, absolutno kot smrt, takrat je vse logično. Pogled nazaj nam pokaže le nevidne silnice, ta veter, ki je poganjal duha. Ko stojimo sredi življenja, vpeti v zgodovino, v ljubezen, v strah, se nam vsa prihodnost zdi zgolj stihija, naključje, vendar v tem je treba najti tudi smisel, upanje in lepoto. Tukaj naj bi bilo nekaj te pristnosti.

Rejc: Miselno preskakovanje med morjem in zemljo je bistvo vašega ustvarjanja, preskakovanja v pisanju.

Šarotar: Nekaj, kar je bilo od vsega začetka v meni; nekaj, kar sem se ob morju moral naučiti. To je ravnica. Zemlja. Neskončno valovanje zemlje,

nihanje ravnine, na kateri sem bil rojen. Odpira se mi svet, ki ga je zapustilo morje. Pisanje je odpiranje morja. Iskanje atmosfere, kjer zaživi moj notranji svet. Skozi slikanje in ubesedovanje pejsažev skušam priklicati in oživiti tisti nevidni, skrivnostni del našega sveta.

Pišem, kot bi opazoval sliko, se mi je zapisalo že zelo zgodaj, in tako je še danes, s to neznatno razliko, da zdaj vem, da drugače sploh ne more biti. Podobe, te nevidne, zamrznjene in v brezčasje ujete krajine iz besed, so me prevzele. Četudi se mogoče motim, morebiti tam resnično ničesar ni, tega ne morem spremeniti. Kajti verjamem, da se le sence in človeško oko zmorejo dotikati neba na horizontu. Človek je majhen in umrljiv.

Rejc: Le senca, ki je tudi metafora za dušo, se lahko razlije, preseže svet, pravite na nekem mestu ...

Šarotar: Nekateri imajo blagor, da v tem najdejo upanje, drugi pa mahajo z rokami in lovijo občutek za veter. Panonski sentiment, ta mehkoba, počasnost in tudi neskončna teža neba, ki me venomer znova uči, da se ne živi zgolj na nebu in tudi ne umira samo na zemlji, mi je blizu. V tem je nekaj te neopisljive in težko ulovljive lepote, ki privre na dan, ko si sam sredi vsega in ničesar ali pa ob kozarcu s prijateljem, ki ti ne naliva zgolj praznine. Zato pa te včasih prime in praviš, da te malo boli duša. V sebi ne nosim nobenega razgleda, visokega pogleda ... V meni raste ravnina, morje ali zemlja, ni pa gore, s katere bi se razgledal kot strašni Bog ali filozof.

Rejc: Kmalu bo izšla vaša nova knjiga; kje ste trenutno, na morju ali še vedno na ravnici?

Šarotar: Pišem roman. Gre za zgodbo, ki je položena v realen zgodovinski čas in prostor, in sicer v Soboto, v prvi dan po koncu druge svetovne vojne. Prepletata se kruta zgodovinska logika in intimna osebna zgodba. Glavni junak je nekdanji židovski trgovec, ki se vrne domov brez vsega: brez imena, lastnine in upanja. Ljubezni in vere vase mu ne more nihče povrniti. Postavljalo se mi je vprašanje možnosti – upanja. Upanja v povojni moriji, v svetu po taboriščih, kjer ni Boga in zasebne lastnine. Doslej sem sledil eksistencialistom, precej Albertu Camusu, ki je govoril o absurdu in vztrajanju, kot edinem poroku za življenje, zdaj pa sem intimno trčil ob rob, ki ga nikoli ne bom razumel. Kar je bilo v *Občutku za veter* povedano s preprostimi verzi, bo zdaj razgrnila proza. To je moja tiha maša.

Rejc: Za prihodnje leto je napovedana uprizoritev vaše lutkovne predstave *Mali ribič*. Kakšna je vaša prva izkušnja ustvarjanja za otroke?

Šarotar: Vesel in hkrati negotov sem bil ob povabilu k pisanju besedila za otroke. Odkrito rečeno sem čutil spoštovanje do mojstrov, ki pišejo za otroke. Zdaj vidim, da ni prav nobene razlike med pisanjem za otroke ali za tako imenovano odraslo, zrelo bralstvo. Razlika je morebiti edino v pogledu, perspektivi, iz katere pišeš. Otroška domišljija in predstava o svetu sta namreč prav tako, če ne še bolj, kompleksni in nikakor enoznačni, poenostavljeni. V otroškem pogledu so namreč še kako žive in navzoče skrivnostnost, čudežnost in igrivost sveta, hkrati pa otrok še kako globoko čuti strah, tesnobo, zavrnitev. In o tem govorijo vse otroške zgodbe, predvsem pa o iskanju ljubezni, veliko ljubezni, ki mora biti tako ali drugače vtkana v zgodbo. Otrok namreč takoj sprevidi, če je zgodba neavtentična, infantilna, pootročena in napisana brez občutka ter globine. K sreči me je o tem najbolje podučil moj otrok.

Rejc: Država namenja kulturi iz leta v leto manj denarja. Celo iz krogov Ministrstva za kulturo je slišati, da je bila kultura v Sloveniji predolgo in preveč razvajana. V širši družbi vedno bolj prevladuje prepričanje, da je dobro in torej skromne podpore vredno le tisto, kar je tržno uspešno.

Šarotar: Rad bi, da mi o tem ne bi bilo treba govoriti, ker o tem vedno bese-
dičimo samo tisti, ki smo s kulturo, upam, da tudi z umetnostjo, okuženi; seveda govorim o bolezni povsem namerno, četudi nimam v mislih dekadence in frajgajsta, ki sta pri Slovencih tako ali tako na slabem glasu, tukaj mislim predvsem na specifičen odnos, ki se je v zadnjem času vzpostavil do vprašanja kulture in njene vloge, celo njene potrebnosti, koristnosti, zadnje seveda v izrazito pejorativnem smislu. Namreč kultura je nenadoma postala tisto bolno, neumno in postarano jagnje, ki ga je treba nemudoma zaklati in zakopati daleč stran od zdrave črede telet in bikov. Kajti vsak dober gospodar, ki si zmore kaj tudi preračunati, ve: če se jagnje ne more več samo vzdrževati in čistiti, ga je najbolje odstraniti, prihranek pa vložiti v tisto čredo, ki bo v prihodnje še kaj prinesla. Tako bo sicer nekoliko dolgčas, ker ne bo nihče več blejal in seveda dajal nekaj mleka, ki je včasih sicer veljalo za zdravo, pa tudi volne, da bi se pogreli, ne bo več; pa kaj, saj tako ni bila zlata!

Velike Orwellove metafore so še vedno žive.